

članci

SPOMEN-ZBORNIK UZ ŠEZDESETU OBLJETNICU ŽIVOTA BONAVENTURE DUDE

PJESMA NAD PJESMAMA, PARENETSKA PARABOLA

Ante KRESINA

Pjesma nad pjesmama najosebujnija je biblijska knjiga. Po obliku ili književnoj sročeniosti i tematici ulazi u remek-djela svjetske književnosti, a po smještaju u Bibliju i svetopisamski kanon izaziva u biblijskih i teoloških stručnjaka najzapletenija tumačenja. Osnovno je pitanje: Kako se ima tumačiti jedna takva tvorba da bi se moglo obrazložiti njezino mjesto u Bibliji? Odgovor na to pitanje dolazi sa dva različita gledišta. Za jedno, naturalističko i racionalističko gledanje, odgovor je naoko jasan: Biblija je sasvim ljudsko djelo, a *Pjesma nad pjesmama* još ljudskije djelce. Ali ona je ipak već na prvi pogled drukčija od ostalih biblijskih knjiga. U njoj nema nikakve religioznosti: ni Zakona ni Proroka ni Svete povijesti pa čak ni spomena Božjega imena (osim uzgredno u jednoj poslovičnoj izreci). Problem ostaje. Jer pita se ne samo kakva je narav te knjižice već i kako se ona našla u Bibliji. Racionalistička tumačenja ne odgovaraju na to osnovno pitanje. Za drugo gledište, tradicijsko židovsko i kršćansko, ona je alegorija koja pjeva o ljubavi između Bogazaručnika i izabranog naroda-zaručnice. To gledište obrazlaže kako je ušla u Bibliju, ali ne dokazuje njezino alegorijsko značenje. U tom djelu nema nikakve natuknice koja bi ukazivala na takvo tumačenje. Egzegetski ona nije dosad uvjerljivo razrađena pa se na osnovi egzegetskih analiza ne može mnogo zaključiti o njezinoj naravi. Traže se samo izvanjski razlozi za njezinu alegorijsku interpretaciju. iz konteksta biblijskih tema i izričaja, iz paralelizama itd.

Ovim kratkim osvrtom nastojat ćemo ponuditi jednu novu hipotezu, koja poštuje sva dosadašnja umjerena tumačenja, ali i pokazuje zašto je taj tekst onakav kakav jest, tj. poema o ljubavnoj vezi između dvoje mladih s palestinskih pašnjaka mogao ući u Bibliju. Novost bi ove studije bila u tom što poštuje literarno tumačenje teksta i nalazi smisao i razlog njegove kanoničnosti bez posizanja za alegorijskim tumačenjem. Koliko nam je poznato, to nije dosad nitko izrijekom ustvrdio iako su mnogi donijeli dosta elemenata za ovu zamisao.

KRATAK PREGLED POVIJESTI TUMAČENJA

Spektar tumačenja preljeva se poput duge između dva krajnja stava: od tvrdnje da je Pjesma očito profana, čak i naturalistička i erotska, do mišljenja da je ona vrhunski odraz starozavjetne duhovnosti slične mistici sv. Ivana od Križa, izražen najlirskijim i najtankoćutnijim slikama i treptajima ljudske intimnosti.

Prvi glasovi o Pjesmi dolaze iz prvog stoljeća kršćanske ere. Tad se javljaju neki Židovi koji joj osporavaju kanoničnost. Ne nalazeći u njoj nikakve biblijske teme, nikakve bogoljubnosti ni vjere, oni dolaze na misao da je isključe iz Biblije. Tom se pokušaju vrlo snažno i ogorčeno s prizivom na predaju suprotstavio *Rabbi Aquiba* (50–135.). Knjižica se nalazi u zbiru biblijskih knjiga barem već nekoliko stoljeća. U V. st. javlja se *Teodor Mopsuestijski* tvrdnjom da je riječ o čisto profanoj lirici. On je Pjesmu iskoristio da ospori bogoduhost svih starozavjetnih knjiga. Osuđen je na Drugom carigradskom saboru (553). U kršćanstvu je ona zarana počela dobivati nova značenja i drukčije vrednovanje. Kao nadahnuta knjiga pisana je za sva vremena pa u svako doba govori na svoj zaseban način. Ona u kršćanstvu ne govori samo o ljubavi Boga i Izraela već i o ljubavi Krista i Crkve (usp. Ef 5,25). U tom je smislu tumače već veliki crkveni oci. U njoj se otkrivaju novi simboli i slike kojima se želi označiti spomenuta ljubav. Pokušavaju se primijeniti pojedini reci na pojedine duše, govori se da su i pojedinci u zaručničkom odnosu s Kristom, da su „zaručnice Kristove” itd. Neki nalaze u pjesmi čak i tip Marije. To se događa ne samo s tom pjesmom već ima mnoštvo proizvoljnih tipologiziranja biblijskih tekstova. Svaka neutemeljena tipologija, simbolizam ili alegorija prekriva izvorni smisao teksta i izgleda kao bijeg od tvrdih, nejasnih ili naoko neprihvatljivih misli. Već Pio XII. svojom enciklikom *Divino afflante Spiritu* opovrgava odveć široko i neznanstveno produhovljivanje tekstova, tj. olako skretanje prema duhovnom ili mističnom smislu.

S pojavom racionalizma počinje se, osobito u protestantskim krugovima, gubiti mnogo predanih vrednota. U tim su krugovima počela nicati i nova tumačenja Pjesme nad pjesmama. Tako se javlja *Castalion* (1547.) ponavljajući tvrdnje *Teodoro Mopsuestijskog*.

XVI. i XVII. st. jest razdoblje u kojem se traga za simbolima u toj pjesmi i zbiljama na koje bi simboli mogli smjerati. Po *Dom Calmetu*, u pjesmi bi uz poruku ljubavi između Boga i izabranog naroda ostao i literarni smisao i sadržaj: ženidba kralja Salomona. *Panigarola* (1621.) išao je dalje i ustvrdio da Pjesma nad pjesmama opjevava ljubav jednoga pastira i pastirice, a *Jacobi* (1771.) dodaje da je pastirica bila silom odvedena u Salomonov harem, ali da je zbog svojeg upornog protivljenja puštena na slobodu. To je tumačenje vrlo široko prihvaćeno u XIX. st. osobito zaslugom vulgarizatorskog pera racionalističkog Renana. Ipak ni alegorijsko tumačenje nikad ne zamire. *P. Joüon* (1909.) tvrdi da se u Pjesmi nad pjesmama simbolizira i alegorizira povijest odnosa izabranog naroda prema Bogu, dakle, povijest Saveza počevši od izlaska do mesijanskih vremena. *Ricciotti* (1928.) vraća se na staru temu o zaručničkoj ljubavi Boga i Izraela, a lirske izraze shvaća kao izvanjsko literarno ruho i ukras. *P. Buzy* (1950.) misli da su slike i izrazi u

pjesmi čista lirika i da ne treba u njima tražiti neku simboliku, već da treba tekst uzeti naprosto alegorijski u tradicionalnom smislu. Slike služe samo da stvore određeno ozračje.

Iznova se javljaju tvrdnje Teodora Mopsuestijskog, tj. da je pjesma čisto profani spjev ili zbirka pjesmica (Vitzstein). Tu je hipotezu naširoko proširio *Bude* (1898.). Pjesma se pjevala povodom svadbenih svečanosti i kao prigodna svečana pjesma ušla je opravdano u Bibliju. Ima i tumača koji misle da je nastala pod utjecajem ili da je posuđena iz strane, egipatske, kanaanske ili mezopotamske babilonske književnosti (*Meek*, 1922; *Wittekindt*, 1925.). Neki je tumače čak hierogamijski tj. da veliča brakove i ženidbe božanstva u Kanaanu (*Haller*).

DANAŠNJA TUMAČENJA

Na kraju povijesnog pregleda zadržat ćemo se na sadašnjim tumačenjima katoličkih ezegeta.

André Robert u *Bible de Jerusalem* (1951.) drži da knjižicu treba nužno postaviti u cjelokupan kontekst biblijske tradicije. Iako na prvi pogled ona iskače iz okvira biblijskih tema, izričaja i književnih rodova, dubljom se analizom ona vraća u pravi biblijski svijet misli, ideja i tematike. Čitajući proroke i neke druge dijelove Biblije, uočavamo vrlo brzo kako ima malo toga u toj pjesmi što nije izraženo na ovaj ili onaj način u simbolima, slikama i vizijama drugih knjiga. Nije dopušteno jednu biblijsku knjigu čitati izvan biblijskog svijeta niti uzimati riječi i slike neovisno o njihovom užem i širem kontekstu. Autor nalazi vrlo upadljive slike i simbole koje uspoređuje s onima iz ove pjesme. On uzima poznate tekstove o zaručništvu Boga i izabranog naroda iz Hošeje, Jeremije, Ezekielu, Izaije i dr.

André Feuillet u studiji *Le Cantique de cantiques, Etude de théologie biblique et réflexions sur une méthode d'exegèse, Lectio Divina 10* (1952.) nastavlja u istom smjeru primjenjujući i razrađujući na primjerima tzv. metodu paralelizama u Bibliji. Vrijednost autorova djela više je u detaljnoj primjeni spomenute metode nego u samoj analizi Pjesme nad pjesmama. Autor akribijski iznalazi i analizira teme i pojmove. Razrađuje teme kao što su „zaručnik”, „zaručnica”, „san i buđenje”, sintagmu „tražiti-nalaziti”, iščekivanje novoga izlaska, svjetlo i tmine, i dr. Potom uspoređuje određene biblijske tekstove i Pjesmu nad pjesmama. Čini se da ponekad usiljeno dovodi u vezu neke slike i simbole. Vrlo znalački izvodi alegorije o ženidbi i braku (Savezu). Analizom Hošeje, Jeremije, Ezekielu, Izaije i nekih psalama te uspoređujući ih s pjesmom, izvodi zaključak o njezinu alegorijskom smislu. On zastupa gore iznesene misli P. Joüona, tj. da pojedini dijelovi, slike ili opisi iz pjesme smjeraju na određena razdoblja izraelske svete povijesti.

Metoda paralelizama neizbježna je u tumačenju. Ali i ta se metoda ima držati strogih hermeneutskih načela i pravila. Nije dopušteno bilo kakvu sličnost teksto-va ili slika dovoditi u odnos i vezu. Čini se da André Feuillet pomalo usiljeno us-

poređuje neke tekstove drugih biblijskih knjiga s tekstovima Pjesme nad pjesmama.

Tommaso Piatti u knjizi *Il Cantico dei cantici*, Edizioni Paoline, 1952. slijedeći misli P. Joüona i A. Feullieta, misli da bi se metodom paralelizama i historicizirane alegorije mogli protumačiti smisao, sadržaj i objaviteljska poruka ove knjige i time obrazložiti njezin biblijski značaj. Autor se zadržava na jednom konkretnom paralelnom mjestu (iako ne isključivo), tj. na tekstu Jeremije 35,12 sl. koji govori Rekabovcima, jednoj posebno produhovljenoj zajednici Židova. Ta je zajednica imala značajnu ulogu u židovskoj povijesti onamo od vremena kralja Jehua (842–815.) pa sve do Isusa Krjsta. Slučaj što ga donosi Jeremija iz vremena je kralja Jojakima (609–598.) i samoga Jeremije. Na Božji poziv Jeremija veliča Rekabovce i stavlja ih za uzor svim Židovima, čestim otpadnicima i poklonicima idola tako da ih Biblija zna nazvati preljubicima (Hošea, Ezekiel).

Evo Jeremijina teksta: „Jahve uputi riječ Jeremiji u dane Jojakima... 'Idi u zajednicu Rekabovaca... i dovedi ih u Dom Jahvin i daj im vina'. Jeremija učini tako, ali se Rekabovci usprotiviše piti vino, jer im je to otpočetka bilo zabranjeno. Oni su živjeli po poljima u šatorima.” Kad Piatti želi pokazati da se u pjesmi misli na taj poziv da Rekabovci dođu u Hram, nailazi na poteškoću jer se u pjesmi često spominje vino. On se utječe simbolici vina i tvrdi: „Pjesma je sva prožeta slavljenjem mistične ljubavi izražene simboličnim izrazima mističnoga vina koje je mnogo kvalitetnije od prirodnog vina, kao što je život Rekabovaca uzvišeniji od života drugih Židova: njihov je život sav prožet vjernošću i ljubavlju prema Bogu... Oni otklanjaju prirodno materijalno vino da bi pili ono uzvišenije: mistično vino, a to je ljubav 'Ljubimca Izraelova'.”

Čini nam se da je vrlo sporno misliti da bi jedan tako izoliran slučaj mogao uvjetovati nastanak Pjesme nad pjesmama.

Ljudevit Rupčić u „*Pjesma nad pjesmama*”, Zagreb, KS, 1973, u uvodnim tumačenjima tvrdi da je u tom djelcu opjevana sama ljubav u svim svojim dimenzijama, da se ona ne smije ni ograničavati ni sužavati ni dijeliti. Ona se proteže od najmanjeg tračka do veličanstvene Božje ljubavi, zapravo, do samoga Boga koji je Ljubav. U pjesmi je opjevana sva ta ljubav. Stoga ne treba otklanjati ni njezin alegorijski smisao. Rupčić tvrdi da se nikad ne smiju zastupati stanovišta koja se nepomirljivo sukobljuju s drukčijim mišljenjima. Treba tražiti nadopunjenja, ono što je pozitivno, a izbjegavati 'isključivost, prenaglašenost i zatvorenost'. Po autoru, „*Pjesma nad pjesmama jest Božja objava i himna ljubavi u svim njezinim dimenzijama, totalitetu i harmoniji*”. Rupčić je vještim, sebi svojstvenim darom pomirivanja i usklađivanja nadletio usitnjenost i definiranje i izdigao se pojmom ljubavi iznad svih diskusija i raspri oko značenja i smisla konkretnih izraza, stila i književne vrste i iz takva pojma ljubavi uočio obrazloženje za biblijsku narav Pjesme nad pjesmama.

Takvu stavu doista nema prigovora. Ostaje ipak ozbiljno pitanje da li je pisac Pjesme nad pjesmama doista tako shvaćao ljubav i u tako shvaćenoj ljubavi vidio mjesto pjesme među nadahnutim knjigama.

PJESMA NAD PJESMAMA, PARENETSKA PARABOLA

U tumačenjima pjesme uočljiva su dva krajnja stava: jedan svodi tu knjižicu na profanu književnost, a drugi, da bi obrazložio njezinu kanoničnost, utječe se alegorijskom tumačenju. U svim spomenutim pokušajima alegorijskog tumačenja ima prilično elemenata koji ostaju neiskorišteni, usputni i nisu dokraja razrađeni.

Nama se čini da bi se do rješenja moglo doći negdje na stazi koju je zacrtao Ljudevit Rupčić, na tvrdnjama dosadašnjih tumača kao što su: da je to čisto izvanjsko literarno ruho veličanstvene poeme Božje i Izraelove ljubavi, da je to uz ostalo i parenetska pjesma, da ima proročki naglasak i poruku itd.

Imamo pred očima dva krajnja stava: čisto profani zasniva se na tekstu kakav se nalazi u pjesmi, a alegorijski na širem biblijskom, osobito proročkom kontekstu i na činjenici kanoničnosti Pjesme nad pjesmama, tj. na tom što bez alegorije katolički tumači ne vide razloga kako bi se takav tekst uopće mogao naći u Bibliji. Osmjeljujemo se ustvrditi da iznalazimo jedno vrlo pomirljivo, skladno i uvjerljivo tumačenje.

Vodeći računa o svemu što su tumači kroz dugu povijest tumačenja izrekli o tom pitanju, obogaćeni njihovim istraživanjima i zaključcima, njihovom metodom i doprinosima, želimo iskoristiti sve prihvatljive tvrdnje i iskoračiti skroman korak naprijed.

Polazeći od nedvojbene tematike koja prožima osobito proročke knjige, a to je stvarnost zaručništva između Boga i izabranog naroda, od činjenice da se narod često ponio gore i od koje preljubnice, kako drastično i gotovo pornografski opisuje Ezekiel 16; nalazeći u Bibliji *Knjigu Propovjednik*, koja će baš kao i ovo djelce teško naći opravdanje za ulazak u Bibliju; vodeći računa o gotovo ustaljenom paroličkom govoru kroz Bibliju kako Staroga tako i Novoga zavjeta, postavili bismo ovakvu hipotezu: pisac *Pjesme nad pjesmama*, gledajući preljubničku religioznu izopačenost izabranog naroda (usp. Ez 16), a svjestan da je on izabranica -- zaručnica Božja, želi idealiziranim odnosom zaručnice (a u tekstu ima upravo ona inicijativu) prema svojem zaručniku pozvati svoj narod da se ugleda u takav odnos kako bi naučio pravo zaručnički živjeti s Bogom. Želi da se prene, da se zgadi sam sebe i pred Bogom kad se sjeti da je on zaručnica Božja.

Pjesma nad pjesmama pjeva doista o ljubavi zaručnice i zaručnika, koja se javlja i na palestinskim pašnjacima. Tekst ne govori izravno o ljubavi Boga i izabranog naroda jer takve ljubavi kakva je opjevana u *Pjesmi nad pjesmama* Izraelova povijest ne pozna, osim možda u rijetkih pojedinaca (a nije vjerojatno da je to ljubav Rekabovaca). Dapače, ta povijest poznaje više idolopokloničko preljubništvo i razvrat. Komu treba pjevati himnu ljubavi? Zar Izraelu preljubnici? Ne, *Pjesma nad pjesmama* jest izazov, poziv, razjašnjenje i pareneza koja želi potaći narod da se ugleda u zaručnicu iz te knjige i da nauči kakva to zaručnica on sam treba postati. *Pjesma nad pjesmama* dakle ne opisuje ljubav Izraelovu kakva doista ona jest, već parolično, prispodobno govori kakva bi ta ljubav trebala biti.

Ovo tumačenje rješava suprotnosti u tumačenjima. Prihvaćamo literarni smisao teksta, a razlog za njegov smještaj u Bibliji ne traži u alegorijskom tumačenju, već u nakani pisca. Piščeva je nakana objaviteljska i potpuno biblijska poput Isusovih

parabola i prispodoba koje dobivaju svoj objaviteljski smisao u namjeri kojom ih je Isus izrekao, a ne po samim riječima. Tako se i *Propovjednik* nalazi u Bibliji ne zbog svojeg pesimizma, potištenosti i „besmisla”, već stoga što želi čovjeka uvjeriti kako je sve na zemlji puka taština ne bi li ga nekako okrenuo prema jedinom vrijednom i neprolaznom, tj. prema Bogu, što izriječom nije rekao. Zadovoljio se samo opisom depresivnog iskustva.

Osnovno je hermeneutsko načelo da u tumačenju tekstova treba voditi računa o nakani pisca. Enciklika *Divino afflante Spiritu* to vrlo zahtjevno očekuje od egzegete. Nakana je pisca presudna da se otkrije koji je smisao teksta nadahnut, a koji bi mogao biti proizvoljan. Duh Sveti nadahnjuje pisca i potiče ga što da piše. Iznesena hipoteza sasvim se usklađuje s biblijskim sadržajima i naravi biblijskih tekstova. Iako je to poseban književni rod, ipak samim time što je poseban, nije još sporan, jer književne rodove i vrste treba još uvijek istraživati. Mi postavljamo razlog za kanoničnost *Pjesme nad pjesmama* u nakanu pisca, a ta je nakana sasvim biblijska objaviteljska, uzvišena i poticajna, što i jest narav i svrha Biblije.

ZUSAMMENFASSUNG

In diesem Beitrag bemüht sich der Autor um ein neues Verständnis des Hohenliedes im Kontext eines religiösen Buches, welches die Bibel ist. Er wertet die bisherigen wichtigsten Versuche dieser Art kritisch aus. Dabei weist er eine rationalistische Auslegung zurück und begnügt sich auch nicht mit den traditionellen und allegorischen Deutungen. Er geht davon aus, dass es sich auf der rein literarischen Ebene um ein Poema über die Liebe zweier Verlobten handelt. Die religiöse Aussageabsicht desselben, die auch seine Aufnahme in den Kanon der hl. Schriften bedingt hat, liegt aber weder in der einfachen Beschreibung der rein menschlichen Liebe, noch im Lobpreis jener zwischen Gott und seinem Volk schon bestehenden Liebe, die hier alegorisch dargestellt wäre. Der Verfasser oder eventuell erst der endgültige Redaktor wollten nach Meinung des Autors diese literarische Schöpfung eher als eine Paränese verstanden wissen: Das Volk Gottes sollte dadurch angespornt werden, in seiner Gottesbeziehung der idealisierten, aufrichtigen Liebe der beiden Verlobten nachzueifern. Diese Intention macht aus dem Hohenlied erst ein biblisches Buch, ein Offenbarungsbuch aus.